

Fehér VÁRtervező KFT.

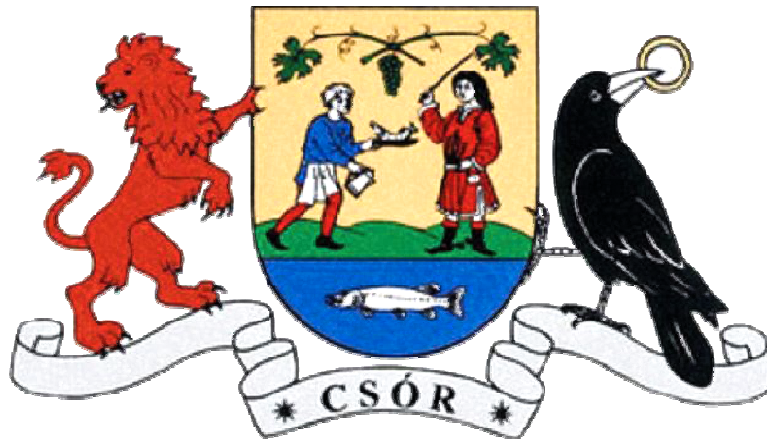
8000 Székesfehérvár, Rába utca 22.

tel.: +36 70/385 0133

email: feterv@feterv.hu

CSÓR TELEPÜLÉSRENDEZÉSI ESZKÖZEINEK
TELJES FELÜLVIZSGÁLATA
TELEPÜLÉSSZERKEZETI TERV
HELYI ÉPÍTÉSI SZABÁLYZAT ÉS SZABÁLYOZÁSI TERV

TELEPÜLÉSI ÖRÖKSÉGVÉDELMI
HATÁSTANULMÁNY

MEGBÍZÓ:

Csór Község Önkormányzata
8041 Csór, Fő tér 10.

FELELŐS TERVEZŐ:

Fehér Vártervező Kft.
8000 Székesfehérvár, Rába utca 22.

Bevezető

A település történelme

Észak-Pannónia rövid története Csór megalapításig

A terület adottságaiból egyértelműen tükröződik, hogy az utolsó jégkorszak vége után már emberek élhettek itt. Nehéz azonban meghatározni, hogy pontosan milyen körülmények voltak a dominánsak 10-12 ezer évvel ezelőtt. Amit biztosra vehetünk, hogy valamikor a mai településünk déli határán fejeződött be a nyílt víztükör, amire az itt élő emberek mindennapi megélhetésük miatt halászni jártak. De hogy pontosan hol is éltek, arra a 2004-es ásatások részben már fényt derítettek. Két dombról van szó. Az egyik a mai Tabán délkeleti részén található, míg a másik a falu nyugati határától alig 400 méterre. A rekonstrukció szerint fejlett vízelvezetéssel bíró településekről lehetett szó, amik az évezredek alatt többször is gazdát cseréltek. A kőbaltát, rezet, bronzot, majd a kezdetleges vas szerszámokat használó emberek után megjelentek a római katonák is, akik utat építettek a víz mellé. Olyan utat, ami mind a mai napig létezik, ha mindössze nyomvonalában érte is, s úgy is csak részleteiben. Ez az út része volt az Aquincumot Savariával összekötő hadi útnak, ami Pannónia védelmének szempontjából bizonyult jelentősnek.

A római légiók kedvelt felvonulási területe volt a tölgyerdős Pannónia, hiszen innen lehetett legkönnyebben megközelíteni a Duna folyásának bal oldalát birtokló kvádok és markomannok egységeit. Nem egyszer maga Marcus Aurelius császár is megtapasztalta a táj nagyszerűségét, vadságát. Talán éppen a későbbi Csór területén is átutazott. Ezt nem tudhatjuk, annyi viszont biztos, hogy a folyamatos háborúk miatt a terület katonai parancsnokai feltűnően nagy hatalmat szereztek, amit a császárválasztások alkalmával érvényesíteni is tudtak. A provincia szerepe Róma szemszögéből életbevágó volt, hiszen elvesztése igen nagy riadtságot okozott volna, az ellenség azon nyomban Itáliában találja magát. Ezért aztán mindent meg is tettek az erősítéséért. Egyre több germán eredetű törzs szivárgott be, s kapott letelepedési engedélyt, idővel pedig polgárjogot. Szintén az ásatásokból tudjuk, hogy a rövid hun uralom után előbb a keleti gót törzsek, majd a langobárdok vették át az irányítást. Lovakkal temetkeztek, sok fegyveres csontvázat találtak. Helyükbe a türk eredetű avarok kerültek, akik 250 éven keresztül ellenálltak az északról és délről tapasztalható szláv nyomásnak. A békésebbnek mutakozó szlávok szimbiózisba kerültek az avarokkal, s a terület így lassan a frankok irányítása alá került, melyből örgrófságot szerveztek. A Kárpát-medencébe érkező magyar lovasok még pont ebből az átmeneti, szerveződéses időszakból vonták le a megfelelő konzekvenciákat, s lerohanták a vegyes avar-szláv népeket. A frankok képtelenek voltak megvédeni egy erdőktől és lópoktól teli vadregényes világot. A durván 500 ezres magyar-kabar törzsszövetség bő 10 év alatt helyezkedett el. Egyben ez volt a kalandozások sűrűsödésének időszaka is. Géza kikeresztelkedéséig a kárpát-medencei magyarság sem végleges településhálózzal, sem tervezett faluszerkezettel nem rendelkezett. Törzsek szerint telepedtek meg, amik országrészeket birtokoltak. A törzsek élén vezérek álltak, amik a nemzetségeket kormányozták. A nemzetségek főleg az azonos identitással és szokásokkal bíró családok összességét jelentették. Olyan családokét, amik tagjai vérrokonságban álltak egymással. Egy-egy család egymástól 2-3 kilométer távolságban telepedett meg egymástól. A törzs vezetőjének hívására a nemzetségfők és a családfők összeszedték lovasaikat és portyára indultak. Afféle pénzszerző vállalkozások voltak ezek, amik biztosítottak a magyarság vezető szerepét a főleg már szláv etnikumú népesség felett. Ez a főség volt a szlávtság teljes beolvadásának az oka. Átvették nyelvünket, szokásainkat, kultúránkat. A magyarság pedig átvett olyan szláv szavakat, amiket korábban nem ismert, s amik főleg a helyi közigazgatásban, az állattartásban és a földművelésben voltak használatosak.

Végül is minden Szent István idejében változott meg. A pogány szertartások helyébe keresztény vallásosság került, a szálláshelyekből falvak lettek, az állandó vándorláshoz szokott magyarságot helyhez kötötték. A falvak központjába a templom került, a nemzetségfők maguk köré gyűjtötték a családfőket, s kialakultak a helyi elitek. Ezek arra törekedtek, hogy megőrizzék vezető pozíciójukat, s lehetőleg szavatolják a nyugalmat. A kalandozások már rég befejeződtek, kialakult a vármegyerendszer, a királyok erős központi hatalom kiépítésén dolgoztak. A megyei adózás alapja a föld volt, amin dolgozni kellett. Kialakult a földhöz tartozó szolgai réteg, ami felett szabadon rendelkezhetett a földesúr. Ez a rendszer szilárdult meg a XI. század végére.

Csór alapításától napjainkig

1193-ban III. Béla a fehérvári keresztések konventjének adományozta Bivalt. Bival ma az a terület, amit a hagyomány Gusztus-pusztának hív. Eredetileg a konvent custosának a kezében volt. Ám ezt nem lehet szervesen Csór történetéhez kapcsolni. Nem úgy az 1256-os kódexbeli említést. Ekkor Chort emlegetnek, ami az ótörök Cur méltóságnévre vezethető vissza. Falunk nevét igen sokféleképpen olvashatták a kutatók: Choor, Czor, Chior, Chyor, Csoór.

A terület éppenséggel továbbra is a jó halászati lehetőségekből él, s az idegen mesterektől ellesett szőlészkedésből. Öt malma van, csárdája, népessége szépen gyarapodik. Földjei több közepes birtokos kezében összpontosulnak. Igazi főhatalmat egyikük sem tud kialakítani.

1476. december 11-e jeles nap a község történetében. Előző napon Mátyás király Fehérvárra jött, hogy bevárja hitvesét Beatrixot. 11-én az egész követség megindult Csór irányába, hogy már ott fogadja a hitvest. Három sátrat állítottak fel a szabad mezőn. A királyné fehér, a király pej paripán ült. Ez volt a krónikák szerinti hivatalos verzió. Ámde a nép megőrzött egy mondát, ami szerint a király betért a fogadóba a királyné érkezése előtt, hogy éhségét helyi étkekkel csillapítsa. Csukát kért. A fogadós ki is hozta, de a király legnagyobb megdöbbenésére a hal legértékesebb része hiányzott. Mégpedig a mája. Szóvá is tette, mire a fogadós a legnagyobb alázattal azt válaszolta, hogy a máját a pap kutyája vitte el. Ebből született az a mondóka, amit talán ma már minden csóri ismer: „A csóri csukának nincsen mája, mert ellopta a pap kutyája.” Címerünkben is a csukát tálcán felszolgáló fogadós van, valamint Mátyás, meg egy holló. És persze az elmaradhatatlan szőlőfürt.

A boldog békeévek után nehéz idők jöttek. A török a XVI század folyamán többször is végigdúlta Fehérvárt és környékét. Akik tudtak, azok a mocsárba menekültek, vagy a környező hegyekbe. De a folyamatos rablások lehetetlenné tették itt az életet. Az viszont biztosan tudjuk az összeírásokból, hogy teljesen soha nem néptelenedett el Csór, hiszen működtek a malmok, s másfél jobbágytelek után szedték az adót.

A török elvonulta után főleg református helvétek (bizonyíthatóan érkeztek családok a mai Svájc területén található Sigriswil településről és környékéről) és katolikus svábok, valamint tótok érkeztek. De jó néhány magyar család is letelepedett. Innen van a Magyar utca, Tót utca és Nemet utca elnevezés. A falu 1780-ban háromnyelvűnek, 1818-ban kétnyelvűnek számított. A falu ősi része a Tabán, amit egyértelműen bizonyít a terület szerkezete (kacsaringós utcák, szabálytalan telekkialakítás).

Innentől kezdve a lakosság szám emelkedik, a XIX. századi gazdasági fellendülés következtében majdnem eléri a kétezret. Főleg agrárnépesség lakja. A kivándorlás és az első világháború visszaveti a növekedést. 1939-ig mérsékelt változást láthatunk. Az újabb háború már nem csak a frontélmények meséléséből áll a csóriaknak. 1944 decemberétől 1945 márciusáig folyamatos harcok dúlnak a német és orosz csapatok között. A polgári lakosság

jelentős része nyugat felé menekül. Ők majd csak májusra térnek haza, hogy megkezdjék a falu újjáépítését.

Az 1945-től 1990-ig tartó időszak ellentmondásos. Sokan költöznek be, növekszik a lakosságszám. Ez főleg Székesfehérvár szívó hatásának, a közeli inotai hőerőműnek, valamint a várpalotai szénbányának köszönhető. Szinte megvalósult a teljes foglalkoztatottság. Akkoriban népesült be a mai Táncsics utca, Vörösmarty utca, Dózsa György utca, Széchenyi utca, Csók István utca, ami korábban grófi szérűskert volt. 1948-tól állami kézbe került az oktatás, 1960-ban pedig átadták a községi művelődési házat. A faluban 1958-tól TSZ is működött.

Településszerkezet történeti kialakulása, történeti településmag

A település központja a Fő tér környékén, a Fő utca és az Ady Endre utca mentén a mai Magyar utca és a Táncsics Mihály utca között, a Fő út déli oldalán alakult ki. Fontos településszerkezeti elem a Fő tér, a volt Somssich Kastély és környezete, a Református templom és a volt Nedeczky kúria területe.

Csór településszerkezetét tekintve a településen áthaladó főútvonallal párhuzamos, hosszanti elrendezésű település volt a XIX. századig. A tengelyt az Ady Endre utca - Fő utca, valamint a Petőfi Sándor – Kossuth Lajos utca alkották. Ebből alakult ki a mai településszerkezet, mely a későbbiekben a Fő úttól északra eső területek beépítését jelentette.

Ezen területeket a 20. század közepétől kezdték el felparcellázni és beépíteni.

A felparcellázás jellege, formája alapján is nyomon követhetőek a beépítési fázisok, hiszen a lakóterület telekszerkezete eltérő képet mutat, az újonnan kialakított lakótelkek mélysége kisebb a hagyományosan falusias lakótelkek telekmélységénél, szélességük viszont nagyobb. Az oldalhatáron álló beépítési mód és a 4-5 m körüli épületmagasság általánosnak mondható.

A külterületen a gazdasági területeken a jövőben a mezőgazdasági és ipari termékfeldolgozás további bővülése várható. A környezeti ártalmak csekélyek ezeken a területeken, az esetlegesen jelentkező környezeti ártalmakat (bűz, zaj, levegőszennyezés) az előírt mértékben a területen belüli védőövezet kialakítással kell mérsékelni. A külterületeken elhelyezkedő mezőgazdasági telephelyek részben külterületi lakott helyek is.

Műemlékek, helyi építészeti értékek

törzsszám	azonosító	cím	név	védelem	helyrajzi szám
1695	3600	Fő utca	Magtár	Műemlék	113/2 hrsz
9698	3597	Fő tér 4.	Szent Vendel-szobor	Műemlék	490 hrsz
9700	3598	Fő tér 4.	Piéta szobor	Műemlék	490 hrsz
9698			Szent Vendel-szobor exlege műemléki környezete	műemléki környezet	1/1, 1/2, 2, 204/2, 301, 302/1, 302/5, 303, 304, 488, 489/1, 489/2, 490, 491
1695			Magtár ex-lege műemléki környezete	műemléki környezet	1/2, 110/2, 112, 113/1, 204/2, 299/1, 299/2, 300, 301, 359, 617
9700			Pieta-szobor ex-lege műemléki környezete	műemléki környezet	1/1, 1/2, 2, 204/2, 301, 302/1, 302/5, 303, 304, 488, 489/1, 489/2, 490, 491

Magtár törzsszám: 1695, Csór, Fő utca 113/2 hrsz

A településen átvezető gyűjtőút, korábbi 8-as főútvonal mentén, szabadon álló, téglalap alaprajzú, egyemeletes, déli oldalon fölülkontyolt, mindkét végén oromfalas, nyeregvetős barokk stílusú épület. K-i homlokzatának közepén kőkeretes, kétszárnyú deszkaajtó, eredeti vasalással a kőkereten levéldísz és 1760-as évszám. Az épület homlokzata és tetőszerkezete 2009-ben felújításra került. A homlokzatok halványsárgára színezett vakolatában a szinteket jelölő sima fehérre festett vakolatsáv fut körbe, egyszerű holkerpárkánnyal, a sarkok armírozását vakolattal elfedték, szintén fehér színben fűt végig az épület sarkain, egészen fel az orom csúcsáig. A D-i és É-i oromfalban 3-3 ovális nyílás, az É-i ablakok befalazva.

A magtár-ablakok gerenda tokban, fűzött vas ráccsal, az emeleten külső deszka táblákkal. A faszerkezetes magtárszinteket középen pillérsor tartja, falépcsővel. Épült 1760-ban.

Szent Vendel-szobor: 9698, Fő tér 4. 490 hrsz

19. század első felében készült klasszicista stílusban.

A település központjában lévő római katolikus templom kertjében, a templomkert Ny. végében áll a Piéta szobor mellett.

Lépcsőzetesen formált, lesarkított hasáb alakú kő talapzatának tagozott fejezete és lábazata van, Felirat nincs. Az alak kb. életnagyságú, szépen felújított. Nem illeszkedik a szokásos Vendel-szobrok sorozatába. A Szent kevésbé jellegzetes ábrázolása látható, öltözéke tunikaszerű rövid lepel, hátán kalap, patetikus testtartásban (Bal lábán áll, a jobb lábra és egy 2 kézzel markolt botra támaszkodik) az ég felé néz, lábánál bárány fekszik. Arca sima, kifejezéstelen.

Piéta szobor: 9700, Fő tér 4., 490 hrsz

18. század utolsó harmadában készült barokk stílusban.

A település központjában lévő római katolikus templom kertjében, a templom előtt áll a Szent Vendel-szobor mellett. laplapon áll a nem magas kő talapzat, előlapja cifrázott csigába omlik. Felirata nincs. A romladozó kő szobor e téma szokásos megjelenítése: A koronás Mária ölében az alélt Jézus, fején tövisszuszorú, bal kezét Mária fogja, jobbjá lehanyatlik. Teste rendkívül sovány. A fejek kifejezéstelenek, Mária feje duzzadt, szemei golyószerűek. Érdekes - de nem egyedülálló -, hogy fején Habsburg korona ül - mint pl. az ugodí piéta esetében. Eredetileg festett volt.

Korábban a magtár előtt állt, onnan helyezték át a templomkertbe.

Magtár műemléki környezete törzsszám: 1695

Érintett ingatlanok: 1/2, 110/2, 112, 113/1, 204/2, 299/1, 299/2, 300, 301, 359, 617

Szent Vendel-szobor műemléki környezete törzsszám: 9698

Érintett ingatlanok: 1/1, 1/2, 2, 204/2, 301, 302/1, 302/5, 303, 304, 488, 489/1, 489/2, 490, 491

Piéta szobor műemléki környezete törzsszám: 9698

Érintett ingatlanok: 1/1, 1/2, 2, 204/2, 301, 302/1, 302/5, 303, 304, 488, 489/1, 489/2, 490, 491

Helyi védelem:

A helyi védelem a Településkép védelméről szóló 2016. LXXIV. törvény és a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012 (XI. 8.) Korm. rendelet (Korm.R.) értelmében a településképvédelmi helyi rendelet megalkotásával lehetséges. A településképvédelméről szóló rendelet-tervezet és annak megalapozására készült Települései arculati kézikönyv sem tett javaslatot helyi védett építészeti értékre, ezért jelen örökségvédelmi hatástanulmány nem tesz javaslatot helyi védelemre.

A 496/2016. (XII.28.) Korm R. 12. számú melléklete szerinti vizsgálati munkarészeket a településfejlesztési koncepcióhoz készült, a településrendezési eszközök egyeztetéséhez aktualizált megalapozó vizsgálat megnevezésű dokumentáció 1.14. fejezete részletesen tartalmazza.

CSÓR KÖZSÉG
TELEPÜLÉSI ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY
RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

Tartalom

1. Örökségvédelmi vizsgálat
 - 1.1. A település történeti leírása
 - 1.2. A település régészeti örökségének felmérése
 - 1.2.1. Az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarészének forrásai
 - 1.2.2. Jogszabályi környezet
 - 1.2.3. Régészeti lelőhelyek
2. A rendezés során tervezett változások hatáselemzése a régészeti örökségre
 - 2.1. Csór-Belátó Hegy nyugati területe és Kúthegytető
 - 2.2. Baglyas területe
 - 2.3. Baglyas keleti határa
 - 2.4. Várpalotai Ipari Park Csór településre eső része
 - 2.5. Keleti gazdasági és bányaterület
3. Értékvédelmi terv
4. Összefoglalás

1. ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT

1.1. A TELEPÜLÉS TÖRTÉNETI LEÍRÁSA

Csór község Fejér megyében, a 8. számú főút mentén, Székesfehérvártól ÉNy-ra kerül el. A település a Sárrét lápvilágának partján, a Bakony délkeleti lábánál épült ki.

Első írásbeli említése – Fehérvár közelében álló településként – Chour formában 1055-re tehető. Nevét Chour (1055, 1092), Chor (1256, 1370, 1405, 1439, 1541, 1572, 1614), Choor (1330, 1391, 1441, 1508, 1550), Chior vagy Chyor (1575, 1581), Chowr (1426), Czor (1588, 1613), Csoór (1696, 1863) és Csór (1717, 1877, 1973) alakban írták. A helynév személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév forrása a méltóságnévként is használatos ótörök Cur személynév.

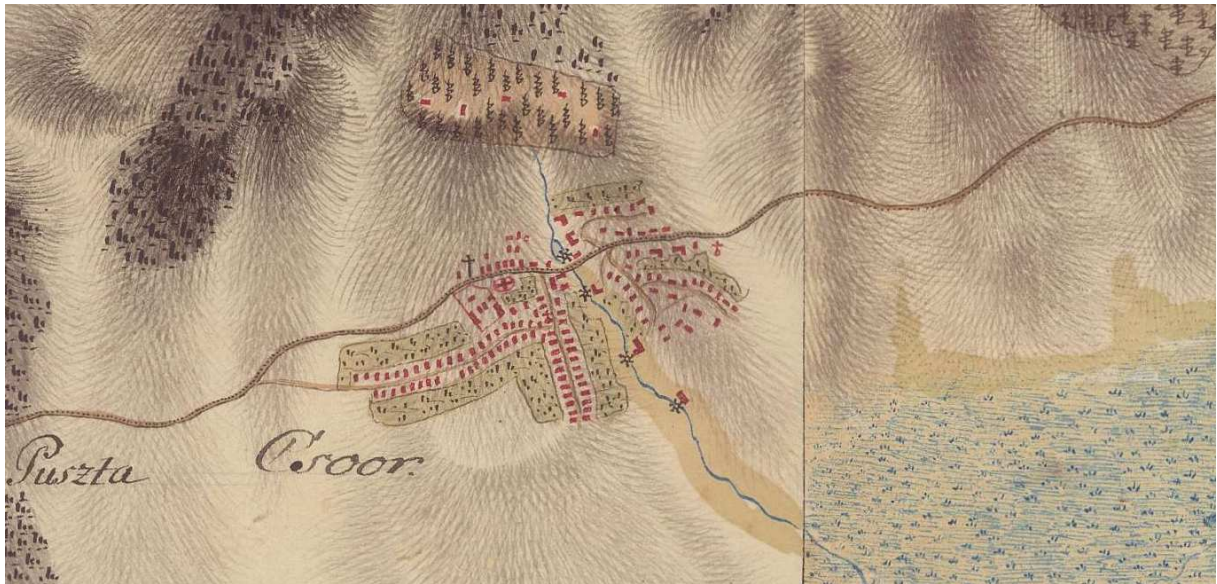
A 16. század végéig Csór a kettős adóztatás terheit nyögte: fizetett a török földesurának, de földesúri jogot gyakorolt felette a várpalotai királyi várkapitány is. 1593-ban azonban Palota elesett, majd az ezt követő mintegy 35 esztendőben sűrűn cserélt gazdát, hol királyi várkapitány parancsolt benne, hol török kézre került. A folyamatos ostromokat és a hadak átvonulását Csór is megérezte: 1617-re a helység lakatlanná vált, de hamarosan újra betelepült. A faluban 1685-ben, Buda visszafoglalása előtt csak 3 lakott és 27 lakatlan telek volt, majd 1688-ban már két malom is működött. 1696-ban, az újabb összeíráskor már 17 teljes jobbágy, 3 házas és 3 házatlan zsellér volt a faluban, így a török uralom utáni felszabadulást követően sokan költöztek be, ekkor még magyarok.

A Rákóczi-szabadságharcot és az 1711. évi pestist a falu súlyosan megsínylette. 1720-ben még az egész lakosság magyar nevű, 1725-ben és azt követően azonban németek és szlovákok költöztek be. A lakosság gyarapodása meggyorsult. II. József 1784 és 1787 közötti népszámlálása szerint az egész lakosság 839 fő, 211 családban és 177 házban. A 19. század közepő harmadában némileg csökkent a lakosság lélekszáma az 1830. évi adatokhoz képest. Elvándorlással számolhatunk, amit részben a falusi parasztgazdaságok elszegényedése indokolt (házatlan zsellérek gyarapodása, ökrök, tehének és lovak számának visszaesése).

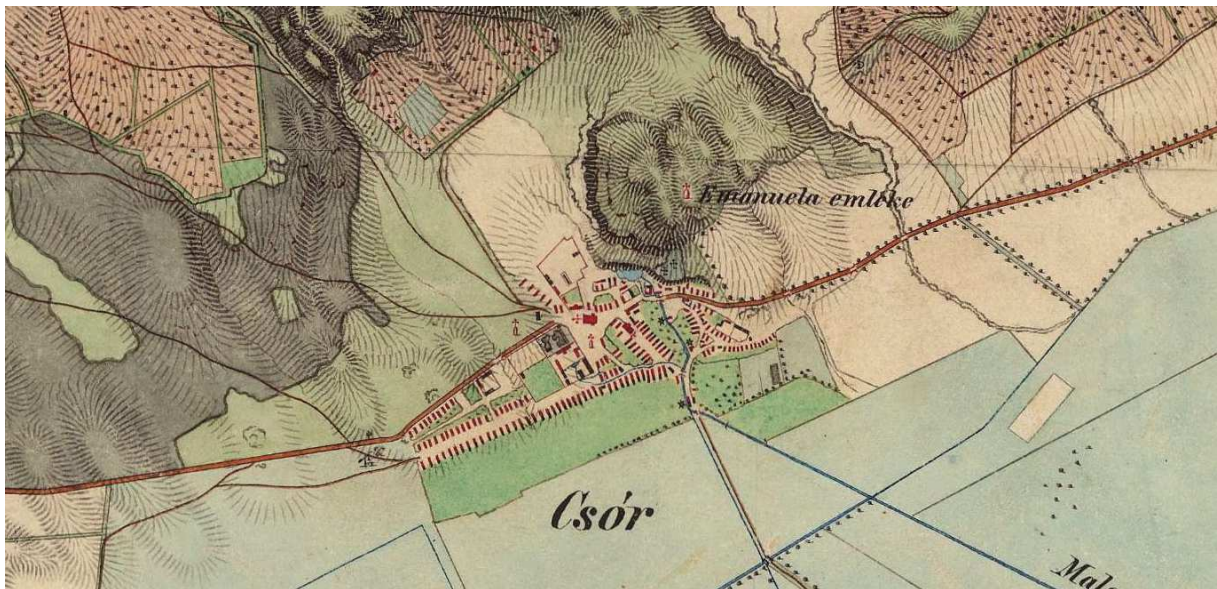
A falunak már 1332-ben volt temploma, amelyet Szent Péter tiszteletére szenteltek. A török időkben az állaga erősen leromlott, majd a 18. század elején a reformátusok újították fel és használták. 1747-ben azonban Fehérváry Pál földesúr elvette a régi templomot a reformátusoktól, majd 1788-ban megszervezték a katolikus plébániát a most már Szűz Mária nevet viselő templomhoz. A reformátusok az elvett templom helyett újat emeltek 1809–1811 között (a második katonai felmérés térképén már mindkét templom látható: 2. ábra).

Felhasznált irodalom

Degré Alajos – Záborszky Miklós: Csór. Fejér Megyei Történeti Évkönyv 15 (1981) 207–250.
Dr. Kisari Sándorné Pap Kovács Magda: Csór Község története. Székesfehérvár, 2004.
Siklósi Gyula: A középkori Csór és temploma. Műemlékvédelmi Szemle (1994/1) 15–35.

1. ábra: Csór az első katonai felmérés térképén (1782-85)

2. ábra: Csór a második katonai felmérés térképén (1819-1869)

1.2. A TELEPÜLÉS RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGÉNEK FELMÉRÉSE

1.2.1. Az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarészeinek forrásai

A régészeti munkarész a közhiteles lelőhelynyilvántartásra (Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztály Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztály), a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti adatbázisára (<https://archeodatabase.hnm.hu>), a Szent István Király Múzeum adattárában Csór településhez fellelhető régészeti jelentésekre és dokumentációkra, szakirodalmi adatokra, valamint a Csór Község Önkormányzata megkeresésére a Szent István Király Múzeum (továbbiakban: SzIKM) által 2018.09.13. napján végzett terepbejárás dokumentációjára támaszkodik.

1.2.2. Jogszabályi környezet

A régészeti lelőhelyek a 2001. évi LXIV. törvény (továbbiakban: Kötv.) 11. § (2) bekezdése alapján általános védelem alatt állnak. A kulturális örökség védelme érdekében a köz- és magáncélú fejlesztéseket – így különösen a terület- és településfejlesztés, terület- és településrendezés, környezet-, természet- és tájvédelem és az ezzel kapcsolatos beruházások tervezését – e védelemmel összhangban kell elvégezni (Kötv. 3. §).

A kulturális örökség a nemzet egészének közös szellemi értékeit hordozza, ezért megóvása mindenkinek kötelessége. Tilos a kulturális örökség elemeinek veszélyeztetése, megrongálása, megsemmisítése, meghamisítása, hamisítása (Kötv. 4. § (1)).

Örökségvédelemmel, régészeti lelőhelyek védelmével kapcsolatos alapvető jogszabályok jegyzéke:

- 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökségvédelemről (Kötv.),
- 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről,
- 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról,
- 191/2001 (X. 18.) Korm. rendelet az örökségvédelmi bírságról,
- 439/2013 (XI. 20.) Korm. rendelet a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről.

A régészeti érintettségű területek Kötv. által meghatározott három fő típusa:

- Régészeti lelőhely

A régészeti lelőhely olyan földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben találhatóak (Kötv. 7. § (35)). A régészeti lelőhelyeket – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak (Kötv. 9. §). A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni (Kötv. 10. § (1)). A régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük (Kötv. 10. § (2)). Az előbbieket szellemében a földmunkával járó beruházásokkal a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket lehetőség szerint el kell kerülni (Kötv. 19. § (1)). Amennyiben erre nincs mód, a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el (Kötv. 19. § (2)). A régészeti feltárások költségeit – a mentő feltárás kivételével – annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált (Kötv. 19. § (3)).

- Fokozottan védett, vagy kiemelten védett régészeti lelőhely

A kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű nyilvántartott lelőhelyeket kell jogszabályban védetté nyilvánítani (Kötv. 12. §). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni (Kötv. 13. § (3)). Kiemelten védett az a lelőhely, mely kivételes tudományos jelentőséggel, és nemzetközi vagy országos szempontból kiemelkedő fontossággal bír. Fokozottan védett az a régészeti lelőhely, melynek tudományos jelentősége megállapítható, és egy nagyobb tájegységre nézve kiemelkedő fontossággal bír (Kötv. 13. § (4)). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti (Kötv. 13. § (1)).

- Régészeti érdekű terület

Régészeti érdekű területnek minősül valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető (Kötv. 7. § 29. pont). Régészeti érdekű területen fokozott figyelemmel és óvatossággal kell eljárni minden földmunkával járó beruházás esetén. Amennyiben bármilyen beruházás során régészeti emlék, lelet vagy annak tűnő tárgya kerül elő, a felfedező, a tevékenység felelős vezetője, az ingatlan tulajdonosa, az építető vagy a kivitelező köteles az általa folytatott tevékenységet abbahagyni, majd a jegyző útján a hatóságnak azt haladéktalanul bejelenteni, amely arról

haladéktalanul tájékoztatja a mentő feltárás elvégzésére jogosult intézményt (Kötv. 24. § (2)). A feltárássra jogosult intézmény köteles a mentő feltárást haladéktalanul megkezdeni, és folyamatosan – az elvárható ütemben – végezni, az előkerült régészeti leletet ideiglenesen elhelyezni (Kötv. 24. § (3)). A mentő feltárás során felmerülő költségeket a feltárássra jogosult intézmény viseli.

Az örökségvédelmi hatástanulmány

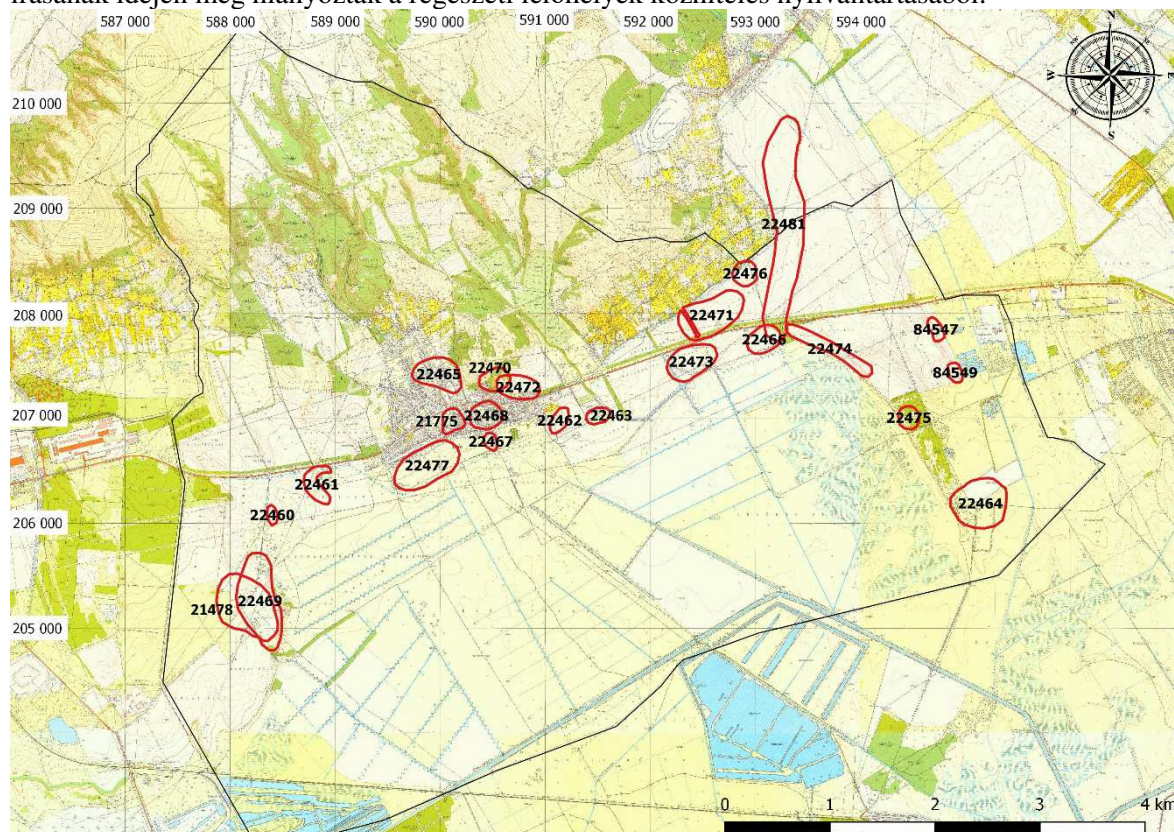
Örökségvédelmi hatástanulmányt kell készíteni a település településfejlesztési koncepciójának kidolgozása során. Ha a településfejlesztési koncepció készítésekor nem készült, vagy a rendezés alá vont területre nincs örökségvédelmi hatástanulmány, vagy van, de az tíz évnél régebbi, akkor azt a rendezés alá vont területre el kell készíteni (Kötv. 85/A. § (1)). Az örökségvédelmi hatástanulmányban megfogalmazott értékvédelmi terv szerint kell meghatározni az örökségvédelemmel érintett területekre vonatkozó településfejlesztési és településrendezési eszközöket (Kötv. 85/A. § (2)). Az örökségvédelmi hatástanulmányt a Kötv. 85/A. §-ában meghatározott esetekben a településfejlesztési koncepció vagy a településrendezési eszköz megalapozó vizsgálata keretében, települési örökségvédelmi hatástanulmányként (a továbbiakban: települési örökségvédelmi hatástanulmány) a 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet (továbbiakban: Korm. rendelet) 14. melléklete szerinti tartalommal a Korm. rendelet (2) bekezdés a)-c) pontja alapján kell elkészíteni. Az települési örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze a 14. mellékletben meghatározott tartalmi elemek közül a régészeti örökség tárgykörével foglalkozó tartalmi elemek összessége (Korm. rendelet 83. § (3)).

A települési örökségvédelmi hatástanulmány elkészítéséről a településfejlesztési koncepció vagy a településrendezési eszköz és a településképi rendelet készítettője köteles gondoskodni (Korm. rendelet 84. § (1)). Az örökségvédelmi hatástanulmány elkészítésére jogosult az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze vonatkozásában a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló kormányrendelet szerint régészeti területen szakértői tevékenység végzésére jogosult szakértő, valamint a helyi építési szabályzat kidolgozása során a gyűjtőterületén érintett régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeum, amely az újonnan beépítésre szánt területnek kijelölt terület terepbejárását térítésmentesen, 60 feltárással alkalmas nap alatt végzi el (Korm. rendelet 84. § (2) a)-b) pontjai). A terepbejárás a Kötv. 7. § 30. értelmező rendelkezése alapján régészeti feltárással minősül. A Kötv. 20. § (4) bekezdése sorolja fel a régészeti feltárás elvégzésére jogosult intézményeket. A fentiek értelmében örökségvédelmi szakértő magánszemélyként nem folytathat terepbejárást (tehát a Kötv. 7. § 41. értelmező rendelkezése alapján semmilyen olyan felszínen végzett kutatást, adatgyűjtést és kiértékelő dokumentálást, amely a régészeti örökség nem ismert elemének felfedezésére vagy a régészeti lelőhely állapotának ellenőrzésére, illetve azonosítására irányul, függetlenül attól, hogy együtt jár-e a leletek összegyűjtésével vagy sem).

A Korm. rendelet 5. § (1) bekezdése szerint régészeti lelőhely központi, közhiteles nyilvántartásba vételét feltárással jogosult intézmény vagy a hatóság kezdeményezheti a 2. mellékletben meghatározott adattartalmú lelőhely-bejelentő adatlap benyújtásával a nyilvántartást vezető hatóságnál. Az örökségvédelmi szakértőnek tehát nincs lehetősége a közhiteles nyilvántartás téradataitól eltérő kiterjedésű vagy elhelyezkedésű lelőhely-adatok, valamint új régészeti lelőhelyek nyilvántartásba vételének kezdeményezésére. Ez a fenti jogszabályhelyből következően a hatóság, valamint a területileg illetékes múzeum feladata és felelőssége.

1.2.3. Régészeti lelőhelyek

Csór község területén 23 nyilvántartott régészeti lelőhely található (3. ábra). Ebből 22 lelőhely teljes területe Csór közigazgatási területén belül terül el, továbbá egy iszkaszentgyörgyi régészeti lelőhely jelentős része észak felől Csór közigazgatási területére nyúlik át. A 23 lelőhelyből egy sem fokozottan vagy kiemelten védett. Ehelyütt kell megjegyeznünk, hogy a 8. számú főút csóri elkerülő szakaszának építése előtt, 2004-ben feltárt régészeti lelőhelyek térbeli kiterjedése és adataik a hatástanulmány írásának idején még hiányoztak a régészeti lelőhelyek közhiteles nyilvántartásából.

3. ábra: Régészeti lelőhelyek Csór közigazgatási területén

1. táblázat: Régészeti lelőhelyek Csór közigazgatási területén a közhiteles lelőhely-nyilvántartás adatai alapján

Lelőhely azonosító	Lelőhely neve	Lelőhely jellege	Lelőhely kora	Helyrajzszámok
21775	Rk. templom kertje	szórványlelet telep templom	őskor római kor középkor újkor	1/1, 1/2, 2, 3, 359, 488, 489/2, 490, 491, 5, 499, 6, 4, 493, 496, 494, 495, 492, 482, 7, 497, 485, 481, 486
22460	MRT 1/1.lelőhely	telepnyom (felszíni)	őskor	0316/48, 0316/23
22461	Felső-Páskum (MRT 1/2. lelőhely)	telepnyom (felszíni)	őskor	0316/43, 0316/44, 0316/45, 0316/46, 0316/47, 02
22462	MRT 1/3.lelőhely	szórványlelet telepnyom (felszíni)	őskor középkor	0125/10, 0125/11, 0125/18, 0125/19, 0125/20, 380/2, 381/1, 381/2, 382, 383
22463	MRT 1/4.lelőhely	telepnyom (felszíni)	őskor	0126/3, 0127/2, 0127/5, 0128, 0130/6, 0130/9, 0134/1
22464	Gusztus-pusztá	telepnyom (felszíni)	késő középkor	0162, 0163, 0167, 0168, 0160/7, 0165/2, 0166, 0158/1, 0160/6, 0171
22465	Tsz telephely	telepnyom	őskor	243, 244, 245, 246, 247, 248,

		(felszíni)	Árpád-kor	249, 250, 251, 252, 273, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 302/10, 302/11, 302/12, 302/13, 302/14, 302/15, 302/16, 302/17, 302/18, 302/21, 302/7, 302/8, 302/9, 313, 314/5, 314/7, 314/8, 622/4, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 632, 634, 636, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666
22466	MRT 1/7.lelőhely	telepnyom (felszíni)	őskor	0124, 0143/10, 0143/5, 0143/6, 0143/7, 0143/8, 0143/9, 0145, 0165/2, 0187, 0188, 0173, 0144/1, 0144/2, 0165/1
22467	MRT 1/8.lelőhely	telepnyom (felszíni)	középkor késő középkor	0219/3, 0246, 0248/18, 413, 414, 415, 416, 456, 500, 501, 502, 507, 510, 511, 554
22468	MRT 1/9.lelőhely	szórványlelet telep telepnyom (felszíni)	őskor római kor középkor Árpád-kor késő középkor újkor	477/1, 479, 480, 483, 484, 458, 427, 428, 328, 358/6, 358/7, 317/1, 318, 325, 329, 337, 359, 499, 501, 502, 416, 412/1, 442, 443, 441, 411, 409, 440, 436, 473/1, 477/2, 474, 434, 435, 433, 425, 426, 326, 338, 336
22469	MRT 1/10.lelőhely	telepnyom (felszíni)	római kor Árpád-kor késő középkor	0316/23, 0317/1, 0343/1, 0342/1, 0316/27, 0314/2, 0333, 0332, 0331, 0316/18, 0316/26, 0318, 0316/13
22470	MRT 1/11.lelőhely	telepnyom (felszíni)	középkor	092, 319/2, 319/3, 320/1, 320/2, 320/3, 343/2, 343/7, 343/8, 344/2, 344/3, 345, 346, 348, 350, 353
22471	MRT 1/12.lelőhely (Kisiszka)	szórványlelet telep	késő bronzkor római kor	0112/2, 0112/3, 0112/6, 0112/7, 0113, 0114/11, 0114/13, 0114/14, 0114/19, 0114/20, 0114/4, 0114/7, 0114/8, 0114/9, 0124, 0109
22472	Felső Tabán	telepnyom (felszíni)	őskor Árpád-kor késő középkor	098, 099/10, 099/4, 099/6, 099/8, 344/1, 344/2, 344/3, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 618/1, 618/2
22473	MRT 1/14.lelőhely	telepnyom (felszíni)	őskor római kor	0134/1, 0137/14, 0138/2, 0139/2, 0140, 0141, 0142/5, 0142/6, 0142/7, 0143/6, 0189/2, 0206/2
22474	MRT 1/15.lelőhely	telepnyom (felszíni)	Árpád-kor	0147/2, 0147/3, 0147/5, 0148/2, 0149/1, 0149/10, 0149/3, 0149/8, 0165/2, 0147/4
22475	MRT 1/16.lelőhely	telepnyom (felszíni)	őskor	0149/5, 0165/2, 0172/2

22476	MRT 1/17.lelőhely	telepnyom (felszíni)	őskor Árpád-kor késő középkor	0109, 0114/17, 0114/18, 0115, 0116/22, 3272, 3273/1, 3273/2, 3273/3, 3273/4, 2007, 2008/4, 2009/1, 2009/3, 0235
22477	MRT 1/18.lelőhely	szórványlelet telepnyom	őskor bronzkor Árpád-kor késő középkor	0246, 0247/1, 0248/39, 0248/4, 0248/47, 0248/5, 0248/51, 0248/57, 0277/1, 0277/10, 0277/11, 0277/12, 0277/13, 0277/2, 0277/3, 0277/4, 0277/5, 0277/6, 0277/7, 0277/8, 0277/9, 530, 531, 532, 533, 537, 538, 539/1, 539/2, 542/1, 542/2, 543, 544, 545, 546/1, 546/2, 547/1, 547/2, 548, 549/1, 549/2, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566/1, 566/2, 567, 568, 569, 570, 571, 573, 574, 576, 577, 583/2
22478	MRT 1/19.lelőhely	telepnyom (felszíni)	őskor	0343/1, 0342/1, 0317/1, 0316/27, 0314/2, 0333, 0316/26, 0318, 0331, 0332
84547	Csárda alatti-dűlő I.	épület telep	késő vaskor (kelta)	0153, 0152/24, 0152/20, 0152/21, 0152/15, 0152/17
84549	Csárda alatti-dűlő II.	telep	őskor	0152/6, 0152/7, 0152/8, 0158/1, 0152/5, 0155/8, 0153, 0158/2
22481	Iszkaszentgyörgy- Bakbüz déli része	telepnyom (felszíni)	Árpád-kor késő középkor	0238/31, 0236, 0238/32, 0238/14, 0238/15, 0238/16, 0235, 0109, 0112/2, 0114/11, 0114/3, 0114/5, 0115, 0116/2, 0116/20, 0116/21, 0116/22, 0116/4, 0117, 0124, 0143/10, 0143/7, 0143/8, 0143/9, 0144/1, 0144/2, 0145, 0146/1, 0146/2, 0147/4, 0147/5, 0165/1, 0165/2, 0173

A kutatás sajnos komoly elmaradásokat halmozott fel Csór 21. századi régészeti ásatásainak tudományos feldolgozásában. Gyakorlatilag századunk összes eddigi csóri régészeti feltárása közöletlen, a 2003–2004. évi 8-as főút elkerülő szakaszához kapcsolódó ásatások adatai még a közhiteles nyilvántartásba sem kerültek be. A Csór régészeti örökségét közlő publikációk túlnyomó többsége még a 20. század első felében született Marosi Arnold tollából (kivételet képez Siklósi Gyula tanulmánya a középkori Csórról és templomáról). Az azóta eltelt idő új kutatási eredményeinek tükrében kell újraértelmezni, esetleg újrafeldolgozni a 20. század első felében közölt anyagokat. Csór területének – vitathatatlanul kiemelkedő jelentőségű – régészeti örökségét csak a kutatás előbbieken említett restanciáinak felszámolását követően tudjuk a maga teljességében pontosan felmérni és értékelni. A jelenleg rendelkezésre álló rövid, hiányos és sokszor ellentmondásos ásatási jelentések erre csak korlátozott mértékben alkalmasak.

4. ábra: A merítőpusztai csontszigony

Mezolitikum (középső kőkor)

Csór legkorábbi emberi jelenlétéhez köthető emléke a mezolitikumból (középső kőkorszak) származik: egy csontszigony (4. ábra) Merítőpusztáról (az MRT 1/19. lelőhelyről vagy közeléből), amelyet gróf Pappenheim Sándor adományozott a székesfehérvári múzeumnak. Tufabányászat közben lelték 180 cm vastag tőzegréteg alatt, homokon.

Neolitikum (újkőkor) és rézkor

1893-ban egy Csórról származó nagyméretű, törött kőbaltával gyarapodott a székesfehérvári múzeum gyűjteménye, amely már a neolitikum (újkőkor) időszakára utal. 2002-ben a 8-as út szélesítése (buszöböl kiépítése) során az MRT 1/7. lelőhelyen (22466) újkőkori temetkezésekre és telepobjektumokra bukkantak a Szent István Király Múzeum régészei. A késői neolitikumot és a korai rézkort jelzik a római katolikus templomnál (21775) folytatott régészeti feltárásoknál (1993-ban és 2012-ben) talált, lengyeli kultúrába sorolható szörvány kerámiatöredékek. 2004 elején a 8-as számú elkerülő út megelőző feltárásán, Csórtól nyugatra ugyanezen kultúra telepobjektumait tárták fel a Felső-Páskum (MRT 1/2.) lelőhelyen (22461). 2012-ben a szennyvízhálózat kiépítése során az MRT 1/9. lelőhelyen (22468), a Magyar utcában és az Alsótabán utcában tártak fel újkőkori és rézkori gödröket.

Bronzkor

1936-ban Felső-Merítőpusztán (az őskoriként nyilvántartott MRT 1/19. lelőhelyről vagy közvetlen környezetéből) kavicsbányászat közben napvilágra került középső bronzkori mészbetétes kerámia kultúrájának urnatemetőjéből gyűjtött be leleteket a múzeum altisztje, majd ugyanazon év nyarán ásatást szerveztek. Négy további urnasírt tártak fel, de a „csekély” eredmény miatt (az urnákat menthetetlennek ítélték és csak a kisebb edényeket tudták beszállítani) az ásatást nem folytatták. A lelőhelyről mészbetétes edényekkel együtt került elő lencse alakú testű, tölcséres vagy ívelten tölcséres nyakú fülesbögre, amelyeket a csóri lelet alapján ún. csóri típusú bögrének is nevez a kutatás. A 8-as főút szélesítése során 2002-ben MRT 1/7. lelőhelyen (22466) kerültek feltárássra bronzkori objektumok. Legutóbb pedig 2011-ben Csór és Kisiszka között nyomásfokozó villamos energia ellátás nyomvonalának kialakítása előtt végzett megelőző feltáráson letek vélhetően késő bronzkori gödröt és árkokat MRT 1/12. lelőhelyen (22471).

Vaskor

A kora vaskori Hallstatt-kultúra településrészletét figyelte meg és tárta fel Dormuth Árpád és Marosi Arnold a „Csóri országút munkálatai folyamán”. 100 darab leletet gyűjtöttek össze, kerámiatöredékek mellett többek között örlőkő-töredéket, agyagnehezéket, homokkő öntőmintát és csontból készült sarlót. Ennek a lelőhelynek nincs nyoma a közhiteles lelőhelynyilvántartásban, de Dormuth és Marosi leírása („E külső sánc fölött emelkedik ismét egy dombhát, mely az országút déli oldalán nyúlik tovább a Sárrébe le Gusztus pusztáig és 119-es magassága az út legmagasabb pontja. E dombhát nyugatnak néző oldalán terül el a most feltárt őskori telep.”) alapján valószínűleg a 22466 (MRT 1/7 lelőhely) vagy a 22474 (MRT 1/15) lelőhely területén kereshetjük.

Csór térségében a kelták is megtelepedtek a késő vaskorban. Csór-Csárda alatti-dűlő (84547) lelőhelyen a 8. sz. főút Székesfehérvár nyugati elkerülőjének építését megelőző feltáráson egy kelta

kori földbe mélyített házat, a hozzá tartozó kemencét, valamint egy – a ház aljában található – beásást tártak fel. A házból La Tène C korszakra keltezhető, gyorskorongolt, jól kiégetett tárolóedény és virágcserep alakú fazekak töredékeit gyűjtötték össze.

A közhiteles lelőhelynyilvántartásban Csór 22 nyilvántartott lelőhelyéből 15-nél (!) szerepel az őskor kormeghatározás (is), amely jobbára terepbejárásokon előkerült őskori kerámiatöredékek alapján történt. Az „őskor” kifejezés ebben az összefüggésben az újkőkortól a késő vaskorral bezárólag több ezer évet ölel át. A lelőhelynyilvántartásban mindössze három lelőhely esetében szerepel az őskor tág időszakán belüli egyes időszakokra vonatkozó keltezés: egy-egy lelőhely keltezhető a bronzkorra (22477), a késő bronzkorra (22471) és a késő vaskorra (84547). A 15 őskorra (is) keltezhető lelőhely esetében nyilvánvalóan lehetőség van újabb terepbejárásokkal vagy a korábbi terepbejárások során a múzeum gyűjteményébe került kerámiatöredékek ismételt meghatározásával a lelőhelyek időrendjének őskoron belüli pontosítására. Némelyik esetben a szakirodalomból is pontosítani lehet az őskor meghatározást: pl. a római katolikus templomnál (21775) újkőkori kerámiatöredékek láttak napvilágot, vagy Felső-Páskum, MRT 1/2. lelőhelyen (22461) késő neolitikus – kora rézkori, középső bronzkori és kora vaskori objektumok.

Római kor

5 db lelőhely (21775, 22468, 22469, 22471, 22473) keltezhető a római korra (is). A Kr. u. 3. század második negyedében készült római viseletű női sírszobrot lelték az 1880-as években Csór területén, a Szögyény-család parkjában (5. ábra). A 8. sz. elkerülő út építése során az MRT 1/18. lelőhelyen feltártak egy kőrácsból álló, félköríves szerkezetű római objektumot (a római kor megjelölése a hatástanulmány írásának idején hiányzott a közhiteles lelőhelynyilvántartásból). 2012-ben a szennyvízhálózat kiépítése közben végzett megelőző feltáráson a Rk. templom kertje (21775) néven nyilvántartott – valójában sokkal nagyobb területre kiterjedő – lelőhelyen tártak fel a késő római korra keltezhető földbe mélyített épületeket, falmaradványt, árkot, gödröket és egy kővel kirakott járósíntet, esetleg út maradványát, továbbá a közeli MRT 1/9 lelőhelyen (22468) római kori falmaradványokat és gödröket. „*Elbeszélés szerint*” 1905 táján a Csárda-aljai-dűlő szőlőiben találtak római régiségeket, amelyek sajnos elkallódtak. A Csárda alatti-dűlő I. és II. lelőhelyekről (84547, 84549) a 8. sz. főút Székesfehérvár nyugati elkerülőjének régészeti feltárássai során azonban római kori leletek nem láttak napvilágot (hiteles adatok hiányában a közhiteles nyilvántartásban sem szerepel római kori lelőhelyként).

5. ábra: Római kori sírszobor

Népvándorlaskor

2003-ban Fülöp Gyula ásatásán a Csór 1/3. lelőhelyen (22462) népvándorlás kori (5. századi) korhasztásos (csontvázas) sírok kerültek elő. A lelőhely igen jelentős, hiszen régióinkban ritkák a részben vagy egészében feltárt kora népvándorlás kori temetők. Ennek ellenére a közhiteles lelőhelynyilvántartásban ez az adat nem szerepel, sem a múzeum évkönyvében, az Alba Regiában megjelentetett ásatási jelentésekben. A Szent István Király Múzeumban csak hiányos dokumentáció (sírrajzok, SE-lapok), valamint a leletanyag lelhető fel.

Avar kori temetőre utal egy Ny–K tájolású sírból származó késő avar kori sírlelet, amelyet Arany Gyula ajándékozott a Magyar Nemzeti Múzeumnak. A sírlelet pontos előkerülési helye sajnos ismeretlen. Ugyanerre az időszakra keltezhető telepet jeleznek a katolikus templom területén (21775) végzett leletmentés során előkerült kerámiatöredékek (ez a Siklósi Gyula által publikált adat a hatástanulmány írása idején nem szerepelt a közhiteles lelőhelynyilvántartásban).

Középkor

Csórnak a 12–13. század fordulójára már felépülhetett az egyhajós, félköríves szentélyzáródású, kerítéssel körülvett temploma. A mai szentély alapozása nem azonos a középkori templom hajójával, annak az építéséhez a középkori szentélyfalat részben elbontották, ahogy azt Siklósi Gyula 1993-as feltárása során tisztázta. Csór falu középkori maradványaiként a mai római katolikus templom (21775) környezetében elhelyezkedő középkorra (is) keltezhető lelőhelyeket tekinthetjük: MRT 1/8. lelőhely (22467), MRT 1/9.lelőhely (22468), MRT 1/11.lelőhely (22470), valamint MRT 1/18. lelőhely (22477). A Csór DNy-i részén, a Sárrét partján található MRT 1/18. lelőhelyet (22477) az összegyűjtött leletek alapján a 12-13. századtól a 14-15. századig keltezte Siklósi Gyula. 2004-ben a 8. sz. elkerülő út régészeti leletmentése során ezen a lelőhelyen középkori gödröket és árkokat tártak fel (ennek ellenére sajnálatos módon a lelőhely kiterjedése a közhiteles lelőhelynyilvántartásban nem éri el az elkerülő utat). Ugyancsak a 12-13. századtól a 14-15. századig terjedő az időszakra határozta meg az előbbi lelőhelytől keletre, Csór déli részén, a Malomcsatorna oldalán elhelyezkedő MRT 1/8. lelőhely korát (22467), míg a református templom környékén elhelyezkedő MRT 1/9. lelőhelyet (22468) a fellelt cserepek alapján a 13–15. századra datálta.

Siklósi Gyula az MRT 1/15 lelőhelyet a középkori Izka falu helyének vélte, míg a Gusztus-pusztán (22464) elhelyezkedő középkori telepet a fehérvári keresztesek birtokában levő Kusztosnak. A Csórtól ÉK-re elhelyezkedő MRT 1/17. lelőhelyen (22476) terepbejárásai során az őskori és Árpád-kori leletek mellett 16. századiakat (késő középkor) is talált. Árpád-koriként és középkoriként van nyilvántartva az Iszkaszentgyörgy-Bakbúz déli része (22481) nevű hosszan elnyúló lelőhely is, amely jelentős részben Csór közigazgatási területén terül el.

A középkorra keltezhető egy késő avar kori sírlelettel együtt a Magyar Nemzeti Múzeumnak beszolgáltatott szórvány állatfejes bronz karperec.

Felhasznált irodalom

Bóna István: A népvándorlás kora Fejér megyében. In: Fitz Jenő (szerk): Fejér megye története az őskortól a honfoglalásig. Székesfehérvár 1971, 217(1)–314(94).

Dormuth Árpád – Marosi Arnold: Óskori település Csóron. Székesfehérvári Szemle (1935) 79–84.

Marosi Arnold: Kisebbségi közlemények. Múzeumi és Könyvtári Értesítő 7 (1913) 183–198.

Marosi Arnold: Óskori szigony Meritőpusztáról. Székesfehérvári Szemle (1935) 75–76.

Marosi Arnold: Kormeghatározó adatok a csór-meritőpusztai őskori csontszigonyhoz. Székesfehérvári Szemle (1936) 40–42.

Marosi Arnold: A székesfehérvári múzeum őskori csontszigonya. Archaeológiai Értesítő 49 (1936) 83–85.

Marosi Arnold: Bronzkori urnatemető Csór-Felsőmerítő pusztán. Székesfehérvári Szemle (1937) 23–24.

Prander Péter – Szalai Tamás: Csór 7. lelőhely. Alba Regia 32 (2002) 120.

Prander Péter – Kriveczky Béla: A Csór – 8. sz. elkerülő út régészeti leletmentése. Alba Regia 34 (2005) 150.

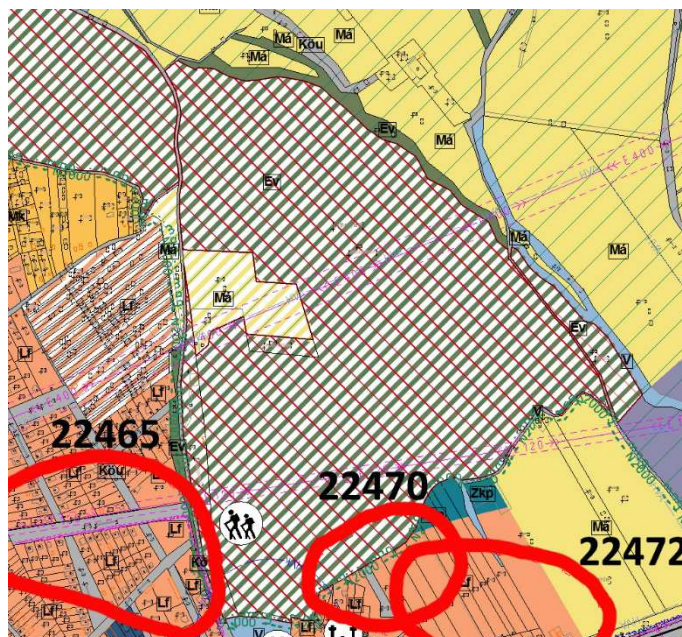
Siklósi Gyula: A középkori Csór és temploma. Műemlékvédelmi Szemle (1994/1) 15–35.

2. A RENDEZÉS SORÁN TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSELEMZÉSE A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGRE

2.1. Csór-Belátó Hegy nyugati területe és Kúthegetető

A hatályos terv szerinti kertés mezőgazdasági területekből falusias lakóövezetté besorolt területen, valamint a honvédelmi területtel már nem érintett kijelölt mezőgazdasági általános területen nyilvántartott régészeti lelőhely nem található. A különleges honvédelmi területekből kijelölt véderdő, honvédelmi erdő érinti a Tsz telephely nevű őskori és Árpád-kori (azonosító szám: 22645), valamint az MRT 1/11.lelőhely nevű középkori (azonosító szám: 22470) régészeti lelőhelyeket. A területen jelenleg is fás szárú növények (cserjék, fák) találhatóak, de az esetleges további erdősítés – főként a mélyre hatoló gyökérzet miatt – még inkább bolygatná, károsítaná a föld alatt rejlő régészeti jelenségeket.

Új régészeti lelőhely a SZIKM által 2018.09.13. napján végzett terepbejáráson nem került elő, ámbar a Kút-hegyet jelenleg erdő borítja, sűrű cserjéssel, ami kedvezőtlen feltételeket biztosított a terepbejáráson történő lelőhely-észleléshez. A Kút-hegy DK-i oldalán, az MRT 1/11.lelőhely (azonosító szám: 22470) nyugati részén elterülő füves telken fémkeresős kutatást is folytattak, de régészeti leletek nem kerültek elő (6. ábra).

6. ábra: Az új településszerkezeti tervnek a Csór-Belátó Hegy nyugati területét és Kúthegetetőt ábrázoló kivágata a nyilvántartott régészeti lelőhelyekkel (piros színnel)

2.2. Baglyas területe

A hatályos terv szerinti különleges honvédelmi területekből kijelölt véderdő, honvédelmi erdő, valamint a honvédelmi területtel már nem érintett tényleges használat szerinti kertés mezőgazdasági terület besorolást kapott területek sem nyilvántartott régészeti lelőhelyet, sem régészeti érdekű területet nem érintenek. A SzIKM munkatársai által folytatott terepbejáráson sem látott napvilágot régészeti leletanyag, de az erdős, sűrű aljnövényzettel borított terület nem tette lehetővé a terepbejárás megfelelő elvégzését.

2.3. Baglyas keleti határa

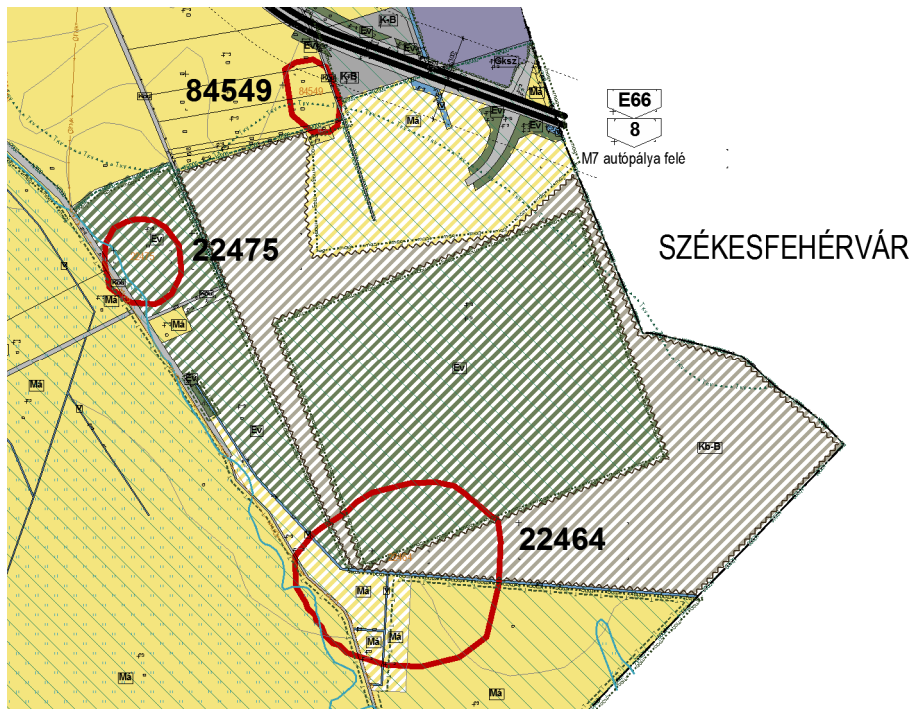
A hatályos terv szerinti különleges honvédelmi területekből véderdő, honvédelmi erdő került kijelölésre. Azon terület, amely már nem érintett honvédelmi területtel, a tényleges használat szerinti véderdő területi besorolást kapott. Ezek a változások sem nyilvántartott régészeti lelőhelyet, sem régészeti érdekű területet nem érintenek. A terület szintén erdővel, cserjével borított, így alkalmatlan volt terepbejárásra. Fémkeresős kutatás során sem került elő régészeti leletanyag.

2.4. Várpalotai Ipari Park Csór településre eső része

Az Ipari Park területétől keletre eső, a hatályos terv szerinti mezőgazdasági terület az erdészeti adatszolgáltatás szerint véderdő besorolást kap. Ezek a változások sem nyilvántartott régészeti lelőhelyet, sem régészeti érdekű területet nem érintenek. A terület jelentős része erdővel borított, a többi részén pedig 1–1,5 m magas cserjés és gyomnövényzet burjánzik, így terepbejárásra alkalmatlannak bizonyult. A SzIKM terepbejárásán fémkeresősök megvizsgálták az erdő szélét, de régészeti lelet nem került elő.

2.5. Keleti gazdasági és bányaterület

A hatályos terv szerinti különleges honvédelmi területekből a Honvédelmi Minisztérium és az erdészeti adatszolgáltatása azon terület, amely már nem érintett honvédelmi területtel, a tényleges használat szerinti különleges beépítésre nem szánt bánya területi besorolást kapott. A korábbi bányaterület változatlanul marad (7. ábra).

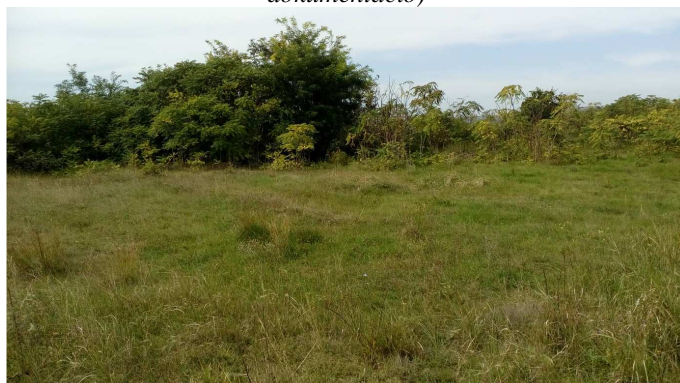

7. ábra: Az új településszerkezeti tervnek a Keleti gazdasági és bányaterületet ábrázoló kivágata a nyilvántartott régészeti lelőhelyekkel (piros színnel)

A terület északnyugati, részben erdővel borított felületén található az MRT 1/16. lelőhely (azonosító szám: 22475). A területet erdő veszi körül, kismértékben kiemelkedik környezetéből, sűrű növénytakaró borítja (8. ábra). Itt a területhasználat változatlan marad. A keleti gazdasági és bányaterület délnyugati részén található a Gisztus-pusztai lelőhely (azonosító szám: 22464), ahol már véget ér az erdősáv és füves terület kezdődik (9. ábra). A lelőhely északi részét érinti a változtatás (különleges beépítésre nem szánt bányaterületi besorolás), de ez a jelenlegi használatnál nagyobb veszélyeztetettségnek nem teszi ki a lelőhelyet. A SzIKM terepbejárásán régészeti leletanyag vagy újonnan azonosított lelőhely nem került elő.

8. ábra: MRT 1/16. lelőhely, azonosító száma: 22475, Csárda alatti-dűlő (fénykép: SzIKM terepbejárási dokumentáció)

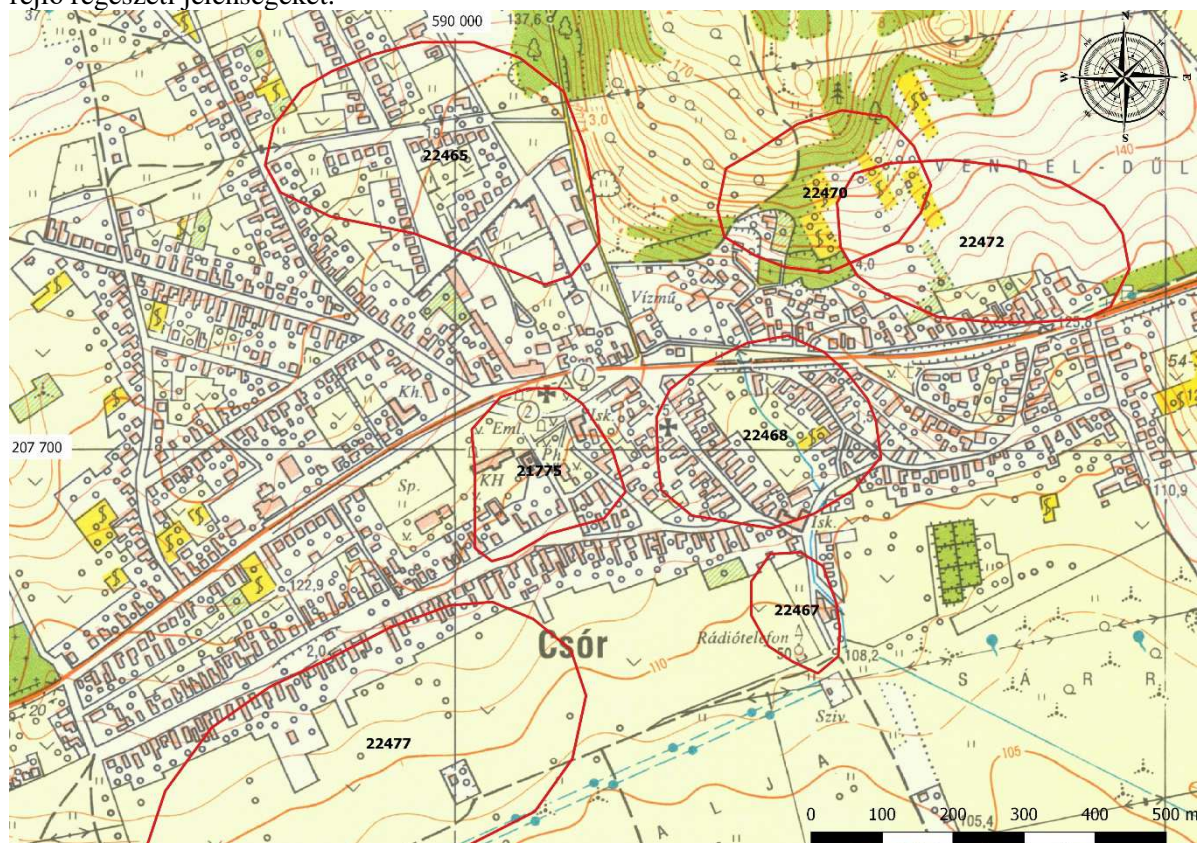
9. ábra: Gisztus-pusztai lelőhely, azonosító száma: 22464 (fénykép: SzIKM terepbejárási dokumentáció)

3. ÉRTÉKVÉDELMI TERV

Csór közigazgatási területén belül nyilvántartott lelőhelyek többsége (15 lelőhely) külterületen található. A mezőgazdasági tevékenység a szántás mélysége, illetve az erózió által okozott hatások miatt veszélyezteti és hosszabb távon teljes megsemmisüléssel fenyegeti a régészeti lelőhelyek kisebb mélységben fellelhető régészeti objektumait. A külterületen szántóföldi művelés alatt álló régészeti lelőhelyek esetében erre különösen figyelemmel kell lenni. A régészeti lelőhelyek állagromlásának megóvása érdekében lehetőség szerint javasolt a szántó művelési ág megváltoztatása úgy, hogy az a lelőhelyek tartós és további romlással nem járó fennmaradását biztosítsa (javasolt a rét vagy legelő művelési ág bevezetésének megfontolása). Ha erre a jövőben lehetőség nem nyílik és valamelyik lelőhely állagromlásának előrehaladott mértéke a lelőhely teljes megsemmisülésével fenyeget, akkor a területileg illetékes Szent István Király Múzeummal együttműködve, keresni kell a lehetőséget az anyagi fedezet előteremtésére, hogy a lelőhely régészeti feltárására sor kerülhessen (például tervásítás keretében).

Csór belterületét 7 régészeti lelőhely érinti (21775, 22465, 22467, 22468, 22470, 22472, 22477). Belterületen elsődlegesen a földmunkával járó építési munkálatok (pl. ház-, pince- vagy kerítésalap, közműnyomvonalak, árkok ásása, stb.) veszélyeztetik a régészeti lelőhelyeket (10. ábra). A hatályos jogszabályok alapján a nyilvántartott régészeti lelőhelyek területén tervezett, földmunkával járó beruházások többségének engedélyeztetése vagy bejelentése során a hatóság (Fejér Megyei Kormányhivatal Székesfehérvári Járási Hivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Osztálya) is részt vesz az eljárásban és előírja vagy megköveteli a megelőző feltárás valamilyen formájának teljesítését (próbafeltárás, teljes felületű feltárás vagy régészeti megfigyelés). A megelőző feltárás költségeit annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált (Kötv. 19. § (3)).

A Csór-Belátó Hegy nyugati területén és Kúthegetetőn tervezett változások közül a különleges honvédelmi területekből kijelölt véderdő, honvédelmi erdő érinti a Tsz telephely nevű őskori és Árpád-kori (azonosító szám: 22645), valamint az MRT 1/11.lelőhely nevű középkori (azonosító szám: 22470) régészeti lelőhelyeket. Amennyiben erdősítésre kerülne sor, a két említett lelőhelyet lehetőség szerint el kell kerülni, mert a mélyre hatoló gyökérzet még inkább bolygatná, károsítaná a föld alatt rejlő régészeti jelenségeket.

10. ábra: Csór belterületének régészeti lelőhelyei

Amennyiben bármilyen régészeti feltáráson kívüli földmunka során régészeti emlék, lelet vagy annak tűnő tárgya kerül elő, a felfedező, a tevékenység felelős vezetője, az ingatlan tulajdonosa, az építtető vagy a kivitelező köteles az általa folytatott tevékenységet abbahagyni, majd a jegyző útján a hatóságnak (Fejér Megyei Kormányhivatal Székesfehérvári Járási Hivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatal, cím: 8000 Székesfehérvár, Mátyás király krt. 13., tel.: 06 22 795-781) azt haladéktalanul bejelenteni, amely arról haladéktalanul tájékoztatja a mentő feltárás elvégzésére jogosult intézményt (Kötv. 24. § (2)). Az ügyintézés hatékonysága és az esetlegesen szükségessé váló mentő feltárás mielőbbi megkezdésének érdekében célszerű a mentő feltárás elvégzésére jogosult intézményt is rövidúton tájékoztatni (Szent István Király Múzeum, 8000 Székesfehérvár, Fő u. 6., tel.: 06 22 315-583, e-mail.: tutkarsag@szikm.hu). A feltárássra jogosult intézmény köteles a mentő feltárást haladéktalanul megkezdni, és folyamatosan – az elvárható ütemben – végezni, az előkerült régészeti leletet ideiglenesen elhelyezni (Kötv. 24. § (3)). A mentő feltárás során felmerülő költségeket a feltárássra jogosult intézmény viseli.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

Csór közigazgatási területén 23 nyilvántartott régészeti lelőhely található, amelyek közül egyik sem fokozottan vagy kiemelten védett. Ennek ellenére a terület régészeti öröksége kiemelkedő, minden jelentősebb régészeti korszak képviselteti magát, amiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Csór területe valószínűleg sohasem volt lakatlan. A nyilvántartott lelőhelyek a Sárrét lápos-mocsaras vidékének partján, valamint a Malom-csatorna Csór belterületi szakasza körül sorakoznak. Kiemelkedő az újkőkori lelőhelyek száma, igazán jelentős a bronzkori régészeti örökség és a terület jelentőséggel bírhatott a római korban is, amire a viszonylag nagyszámú római kori lelőhely és római kori emlékek (falmaradvány, talán egykori út maradványai) utalnak. Az Árpád-kortól már írott forrásokban emlegetett településsel azonosítható régészeti lelőhelyek a mai település belterületéről ismertek. A 12–13. század fordulójára a falnak kőből épült temploma lehetett.

A közhiteles nyilvántartásban szereplő lelőhelyeken kívül újabb régészeti lelőhelyek előkerülését nem lehet kizárni.

A rendezés során tervezett változások Csór-Belátó-hegy nyugati területén (különleges honvédelmi területekből kijelölt véderdő, honvédelmi erdő) kettő nyilvántartott régészeti lelőhelyet, valamint a Keleti gazdasági és bányaterületen déli részében (különleges beépítésre nem szánt bánya területi besorolás) egy nyilvántartott régészeti lelőhelyet érintenek. Arra a Csór-Belátó-hegyen tervezett változások kapcsán fel kell hívni a figyelmet, hogy az erdőszítés általában bolygatja, károsítja a föld alatt rejlő régészeti jelenségeket, így esetleges erdőszítéssel érdemes elkerülni a régészeti lelőhelyek területét. A keleti gazdasági és bányaterületen a változás a jelenlegi használatnál nagyobb veszélyeztetettségnek nem teszi ki a lelőhelyet, mivel tényleges használat szerinti változás kerül rögzítésre.

Nyilatkozat a kulturális örökségvédelmi hatástanulmány elkészítésére való jogosultságról

Alulírott Szücsi Frigyes régész nyilatkozom, hogy a 439/2013. (XI.20.) Korm. rendelet 5. § (2) bekezdése szerinti előírásoknak megfelelek, valamint a 10. § szerinti szakértői nyilvántartásban szerepelek.

Okleveles régész szakképesítést igazoló okirat száma: ELTE-BTK-0144/2012

Szakértői nyilvántartási szám: 16-003

A hatástanulmányban tervezett megoldások megfelelnek az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak.

Bakonykúti, 2018. október 9.

Szücsi Frigyes
régész, örökségvédelmi szakértő